

HOE MAAK JE ZELF AQUARELVERF

LUUK STOFFERIS

De geschiedenis van aquarelverf

Aquarelverf is waarschijnlijk een van de oudste verfsoorten die er bestaan. Op Egyptische papyrusrollen werd al met een soort aquarelverf geschilderd. Ook Middeleeuwse manuscripten zijn geschilderd met aquarelverf. Die verf was wel heel anders van samenstelling dan de verf waarmee wij gewoonlijk schilderen. Er werd ook niet op papier geschilderd maar op perkament, gemaakt uit de huiden van dieren. Daarop werd een dun laagje gesso aangebracht waarop een tekening werd gemaakt. De kleuren die werden gebruikt bestonden vooral uit aardepigmenten, aangevuld met loodwit, ultramarijn, azuriet en andere kleurstoffen uit het Middellandse zeegebied. Er was vanaf de vroege Middeleeuwen al een levendige handel in kleurstoffen. Zo is het beroemde *Book of Kells*, in de 8^e eeuw in Ierland gemaakt, geschilderd met pigmenten die ondermeer uit Afghanistan afkomstig waren.

(FOTO 1 Lukas Maria Stofferis, Calcata, aquarel, 2001)

Maar aquarel zoals wij dat kennen, als zelfstandige kunstvorm, is pas echt van de grond gekomen op het einde van de 18^e en begin 19^e eeuw in Engeland. In Rome werkten vanaf de 17^e eeuw veel kunstenaars die het landschap in en rond Rome schilderden. Deze kunstenaars maakten buiten schetsen in krijt, maar ook schilderijen in inkt die met water werd verdund. Naar verloop van tijd werden deze schetsjes wat beter uitgewerkt en maakte de kunstenaar een soort van staalkaart van de kleuren buiten, zodat hij later in het atelier wist welke kleuren hij moest gebruiken. Het waren vooral jonge Engelse aristocraten die in de 18^e eeuw op 'Grand Tour' (een soort van culturele vormingstocht) in Italië waren, die tegen de tijd dat ze terug naar Engeland moesten, zich begonnen interesseren in de vlotgeschilderde waterverfschilderijtjes, om ze als aandenken mee naar huis te nemen.

In Engeland zelf waren er in die tijd ook al wel schilders die uitsluitend met waterverf schilderden, maar die werkten uitsluitend voor architecten en cartografen voor legeronderdelen en militaire academies of ze gaven les aan meisjes uit de hogere klassen. Want aquarel was in die dagen vooral een vrouwenaangelegenheid. Het werd niet op prijs gesteld dat vrouwen met de 'echte' verf (olieverf) schilderden. Dat veranderde naar verloop van tijd wel omdat de Engelse kunstmarkt zeer positief reageerde op de werken van de waterverfschilders. Het snel rijker wordende Engeland wilde kunst die meer bij de tijd was dan de bombastische olieverschilderijen van die periode. In 1804 stichtte een aantal fanatieke waterverfschilders de *Society of Painters in Water Colours*, en hun eerste tentoonstelling in 1805 was een groot succes. Het voordeel van de nieuwe schilders was dat ze zich niet verplicht voelden om te blijven schilderen in de stijl van de oude meesters, maar met hun nieuwe medium op zoek gingen naar nieuwe onderwerpen. Zij richtten zich namelijk vooral op het Engelse landschap. Een deel van het succes lag ook bij de gewillige kopers en de publieke opinie. Pigmentleveranciers en verfproducenten speelden daar handig op in en promootten de nieuwe verfsoort als zijnde chique en verfijnd. Zo kwamen zij al vroeg in de 19^e eeuw met luxe uitvoeringen van aquareldozen in mahoniehouten kistjes, terwijl olieverf in die tijd nog steeds werd verkocht in bulkverpakkingen zonder enige franje.

(FOTO 2 , L. M. Stofferis, Sarnano, aquarel, 2001, geen tekening maar onmiddellijk schilderend opgezet.)

Maar er speelt nog een ander aspect mee in het succesverhaal van de Engelse aquarel en dat heeft te maken met de ingrediënten van die verfsoort. Op het einde van de 18^e eeuw verwerven de Engelsen het monopolie voor Arabische gom aan de westkust van Afrika door middel van een vredesverdrag met Frankrijk. Arabische gom is het bindmiddel van aquarelverf, en de kwaliteit daarvan bepaalt de kwaliteit van die verfsoort. De Engelsen

hadden als het ware de monopolie op goede aquarelverf, vandaar misschien ook de prachtige aquarellen uit die tijd. Denk maar eens aan het werk van William Turner.

Wat zit er in aquarelverf?

Elke verfsoort bestaat minstens uit twee elementen, te weten pigment en een bindmiddel. We weten nu dat Arabische gom het bindmiddel is voor aquarelverf. Maar wat is eigenlijk Arabische gom? En wat zit er verder nog in aquarelverf?

(Foto 3, Amberkleurige Arabische gombrokken)

Arabische gom is hars afkomstig van een acaciaboom die groeit in Azië, Afrika en Australië, maar veruit de beste komt uit Senegal. Gom is een harssoort die in water oplost. De amberkleurige brokken werden reeds in de Oudheid verhandeld en doen behalve in verf ook dienst als bindmiddel in geneesmiddelen, kauwgom, sigarettenvloeitjes enz. De brokken moeten in water worden opgelost.

(Foto 4, De benodigdheden voor aquarelverf: Arabische gom, honing, glycerine, ossengal en kruidnagelolie)

Behalve pigment en Arabische gom zijn er nog wat stoffen nodig om goed te kunnen werken met de verf. Dat is allereerst ossengal. Ossengal verbetert de oppervlaktespanning. Dat is nodig omdat water een hele hoge oppervlaktespanning heeft. Water heeft de neiging een stugge druppels bij elkaar te kleven, in plaats van mooi gelijkmatig uit te vloeien. Wil je gelijkmatige kleurvlakken opzetten, dan moet de verf ook gelijkmatig uitvloeien.

Een andere toevoeging is honing. Honing heeft een dubbele werking. Honing is enerzijds een conserveermiddel, en anderzijds maakt het de verf pasteus en smeug, hetgeen vooral een voordeel is bij het vermengen van pigment met het bindmiddel. We moeten wel een conserveringsmiddel toevoegen want Arabische gom bederft snel, en heeft van zichzelf trouwens een onaangename geur. Om die reden voegen we ook een druppeltje kruidnagelolie toe aan de oplossing. Kruidnagelolie heeft trouwens ook een conserverende werking, want het gaat schimmelwerking tegen. Tenslotte voegen we een heel klein scheutje glycerine toe.

Glycerine is een natuurproduct dat zeer veel toepassing kent. Het is eigenlijk een dikke vloeibare vorm van een bepaald soort alcohol, en heeft een sterk hygroscopische werking.

Glycerine verdeelt het vocht gelijkmatig. Het voorkomt ophoping van pigmentdeeltjes op één plek en bevordert de oplosbaarheid. Daardoor kan men de verf makkelijker uitsmeren met het penseel. Zowel voor de honing, de kruidnagelolie, de ossengal als de glycerine geldt dat te veel de verf schaadt en zwak maakt. Het gaat om bijzonder kleine hoeveelheden.

Hoe maken we aquarelverf?

De aquarelverf die we zullen maken is een verf die we 'vers' gebruiken, dat wil zeggen in vloeibare toestand. Als deze verf opdroogt gaat hij barsten en is hij niet goed meer te verwerken. Om aquarelverf in de bekende blokjes te maken moeten we behalve Arabische gom ook tragantgom toevoegen. Maar dat is een heel ander verhaal. Hoe maken we nu verse aquarelverf? (Foto 5; Arabische gom oplossing)

1. Los 100 gram Arabische gom een nacht van te voren op in 800 ml. gedestilleerd water. Dit doen we door de Arabische gom in een oude nylonkous in het water te hangen. De kous is nodig om alle natuurlijke vervuiling die in de gom zit te scheiden van de oplossing.
2. Voeg aan die oplossing een dag later een eetlepel honing toe, die opgelost is in water.
3. Voeg ook een theelepeltje ossengal aan de oplossing toe (dat wil zeggen ossengal opgelost in een theelepeltje water).
4. Daarna een klein scheutje (een theelepeltje) glycerine.

5. En tenslotte met een pipetje één of twee druppeltjes kruidnagelolie. Zorg dat de stoffen goed vermengd worden, zonder dat er schuim komt te staan op de oplossing. Het bindmiddel gaan we nu vermengen met de pigmenten.

(FOTO 6, Het wrijven van de pigmenten)

Pigmenten koop je in zakjes bij de meeste winkels voor kunstenaarsbenodigdheden. Het zijn kleurstoffen in poedervorm. Je zult die pigmenten eerst met een loper en gedestilleerd water moeten wrijven, dat wil zeggen dat je de droge pigmenten al wrijvend moet vermengen met water tot je een soort pasta krijgt met de dikte van mosterd. Deze pasta doe je in een holletjespalet of bijvoorbeeld een diepvriesbakje voor ijsblokjes.

(Foto 7, Het bindmiddel bij de pigmentpasta doen)

Bij die pasta doe je nu met een pipetje net zoveel bindmiddel als dat er pigmentpasta in zit. Met een stevig penseel vermengen we nu pasta en bindmiddel en klaar is onze verse aquarelverf. (FOTO 8: Bindmiddel en pigmentpasta vermengen)

Deze verf kun je puur gebruiken, maar meestal zul je hem op een palet flink verdunnen met water. Je zult merken dat deze verf veel minder weerstand geeft dan verf die je uit tubetjes of blokjes komt. Ook zijn de kleuren van de pigmenten veel mooier dan die van blokjes en tubetjes.

Het is aan eenieder om met deze verf zijn eigen methode van schilderen toe te passen. Ik werk vaak op een manier zoals die door 19^e eeuwse illustratoren werd gebruikt. (foto 9, Schilderij in opbouw) Dat wil zeggen dat ik eerst een nauwgezette tekening maak die ik dan beetje bij beetje invul. Daarbij zet ik dunne laagjes verf over elkaar heen. Niet te veel, want dan wordt het te donker of worden de kleuren te zwak. Als je hele dunne laagjes over elkaar zet kun je zeer genuanceerde overgangen schilderen. Je moet daarbij een klein penseel gebruiken waarmee je niet te veel vocht op het papier aanbrengt, want elk laagje moet droog zijn wil je er een volgend over kunnen schilderen. Op die manier schiet je natuurlijk niet op, maar je kunt wel heel erg exact werken. Probeer het maar eens.